Diskuse

O jedné pomýlené knize

Jiří Pernes

Vztah československé společnosti k myšlenkám komunismu a její historická zkušenost s komunistickým režimem vyvolávají opakovaně diskusi, a to nejen v odborných kruzích. Znovu a znovu vyvstávají otázky, na něž se jen těžko hledá odpověď: Jak je možné, že Češi (méně Slováci) tak snadno podlehli komunistické ideologii? Na rozdíl od většiny okolních států, v nichž byla vláda stran marxisticko-leninského typu nastolena jen s vydatnou pomocí „sovětských bodáků“, u nás se prosadila pokojnou cestou a s masovou podporou značné části obyvatel. Jak je možné, že k 31. prosinci 1948 vykazovala Komunistická strana Československa 2 674 838 členů, tedy 22, 12 procent všeho obyvatelstva Československé republiky?¹ Generální tajemník Ústředního výboru KSČ Rudolf Slánský k tomu na devátému sjezdu komunistů v květnu 1949 řekl: „Naše strana má tedy dnes přes 2 300 000 členů. K počtu 12 000 000 obyvatel naší země jsme jistě nejmasovější komunistickou stranou.“² Jak je možné, že takové množství občanů zůstalo komunistické straně

1 Viz KAPLAN, Karel: *Utváření generální linie výstavby socialismu v Československu: Od Února do IX. sjezdu KSČ*. Praha, Academia 1966, s. 100; srv. také MAŇÁK, Jiří: *Proměny strany moci: Studie a dokumenty k vývoji Komunistické strany Československa v období 1948–1968*, sv. 1. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1995, s. 14; BLAIVE, Muriel: *Le parti communiste tchécoslovaque et la société entre 1948 et 1951: Actions et réactions*. (Documents de travail, č. 2.) Praha, CEFRES 1995, s. 4.

2 SLÁNSKÝ, Rudolf: Jak zajistit budování socialismu v naší vlasti. In: *Protokol IX. řádného sjezdu Komunistické strany Československa: V Praze 25.–29. května 1949*. Praha, ÚV KSČ 1949.

věrných i počátkem padesátých let, kdy se její režim dostal do hluboké hospodářské, sociální i politické krize, kdy bylo zřejmé, že není schopen plnit sliby, které svým stoupencům dal? A jak je možné, že dokonce ještě v roce 1968, kdy již byly obecně k dispozici informace o zločinech, jichž se KSČ během své vlády dopustila, zdrcující většina československých obyvatel stále chtěla budovat socialismus – byť ten „demokratický“ a s lidskou tváří – a záruku úspěchu tohoto vývoje spatřovala právě v KSČ? Studium dějin Komunistické strany Československa a totalitního režimu, který v naší zemi nastolila, je tedy neobyčejně důležité a je třeba vítat každý hodnotný příspěvek, který naše poznání posune kupředu.

Do rozpravy na toto téma se před časem zapojil také Petr Placák, který v letech 2013 a 2014 zveřejnil na stránkách časopisu *Securitas Imperii* dva články věnované komparaci fašismu, nacionálního socialismu a komunismu a její aplikaci na politický režim v Československu v letech 1945 až 1948.³ Téma jej zaujalo do té míry, že se rozhodl své studium prohloubit a závěry, k nimž dospěl, předložit čtenářům formou samostatné publikace, které dal název *Gottwaldovo Československo jako fašistický stát*.⁴ Z názvu knihy by se dalo vyvozovat, že pojednává o Československu v letech 1948 až 1953, kdy byla jedinou držitelkou moci v zemi Komunistická strana Československa a její předseda Klement Gottwald se stal prezidentem republiky. Tehdy – v době formujícího se komunistického režimu – bylo skutečně možno o republice hovořit jako o „Gottwaldově Československu“, protože tento politik se opravdu stal symbolem hlubokých změn, jimiž republika po komunistickém státním převratu v únoru 1948 prošla, a v jeho rukou se soustřeďoval rozhodující díl moci. Ostatně autor sám to hned v úvodu potvrzuje slovy „nakonec jsem přídomek *komunistické* nahradil slovem *Gottwaldovo*“. Tomu lze rozumět. Vzápětí však upřesňuje, že tím „Gottwaldovým Československem“ myslí období takzvané třetí republiky, tedy Československo v letech 1945 až 1948 (s. 11 n.). Jsem přesvědčen, že právě zde se autor dopustil zásadního omylu, z něž se odvíjí celá řada chyb a zkreslení dalších, které knihu zatěžují. Československo mezi květnem 1945 a únorem 1948 přece v žádném případě nelze pokládat za stát komunistický – byť se tehdy KSČ domohla výjimečného postavení – a rozhodně se tehdy nejednalo ani o „stát Gottwaldův“, neboť tento politik byl do 2. července 1946 jen jedním z místopředsedů vlády a také po tomto datu, kdy jej prezident Edvard Beneš jmenoval premiérem, byly jeho možnosti – stejně jako možnosti strany, jíž stál v čele – výrazně limitovány řadou demokratických mechanismů, které se v životě Československé republiky uplatňovaly. Placák dokonce tvrdí, že ve vývoji Československa „únor 1948 nebyl žádný předěl“ (s. 12), což je tvrzení u vědeckého pracovníka Ústavu pro studium totalitních režimů přinejmenším zarážející.

3 PLACÁK, Petr: Fašismus jako radikální lidová revoluce: Poznámky k povaze ideologických režimů s ohledem na poválečný vývoj v Československu, 1. část. In: *Securitas Imperii*, č. 23 (2/2013), s. 28–54; TÝŽ: Gottwaldovo Československo jako fašistický stát: Poznámky k povaze ideologických režimů s ohledem na poválečný vývoj v Československu, 2. část. In: *Tamtéž*, č. 25 (2/2014), s. 104–130.

4 Praha – Litomyšl, Paseka – Ústav pro studium totalitních režimů 2015.

Potřeba porovnávat režim komunistický s režimy fašistickými a s režimem nacistickým je legitimní a nezbytná, protože se pořád ještě ozývají hlasy, že éra vlády komunistů vlastně žádnou totalitou, ba ani obdobím nesvobody nebyla nebo že nejdůležitější je zlepšení životní úrovně lidí, které přinesla. Placák celou první část své práce věnuje rozboru literatury, která se zabývá teorií totalitních a nedemokratických režimů, aby dokázal, že komunistický režim byl stejně zhoubný jako fašistický režim v Itálii a nacismus v Německu. Problém je ovšem v tom, že tyto fenomény směšuje, takže fašismus je pro něj roven nacismu, aniž by poukázal na jevy, jimiž se tyto způsoby vlády od sebe odlišovaly. Jejich analýzu – a je třeba říci, že existuje řada výrazně lepších prací o této problematice – však neprováděl proto, aby dokázal, co mají fašismus, nacismus a komunismus společného, čím se odlišují a proč je třeba je zavrhnout, nýbrž proto, aby čtenáře přesvědčil, že komunismus a fašismus prostě jedno jsou a že mezi nimi není rozdíl. Přitom však kupodivu konstatuje, že „ne všechny fašistické státy musely být automaticky totalitní“, s dovětkem, že „právě fašistickou Itálii někteří autoři za totalitu nepovažují“ (s. 21). Italský fašismus se mu zřejmě nezdál dosti reprezentativní pro jeho práci – i když právě tento pojem si zvolil do názvu své knihy – a spíše se soustředil na porovnávání komunismu s nacismem a také jejich revolucí, které podle něj byly „revolucí revoluce a Hitler a Stalin ... byli druhou mocninou Mussoliniho“ (s. 21).

Všechnu tuto práci Petr Placák podnikl proto, aby čtenáře přesvědčil o správnosti své teze, že Československo v letech 1945 až 1948 bylo státem fašistickým. Poukazuje přitom na řadu skutečností, jež vývoj takzvané třetí republiky více či méně poznamenaly nebo ovlivnily. Není možné zde rozebírat všechny, to by bylo nad rámec tohoto příspěvku, proto alespoň některé pro ilustraci. Placákovi slouží především odsun Němců jako důkaz fašistického charakteru Československa a srovnává jej s nacistickým vyvražďováním Židů. „Nad možností dlouhodobě vykořisťovat občany židovského původu, tedy nad zájmy ekonomickými, zvítězil u nacistů ‘světodějný úkol’ zbavit svět jednou provždy Židů. Gottwald to v malém, s omezením na Československo a české Němce, viděl obdobně,“ píše autor (s. 123). Přitom bez nejmenších problémů ignoruje historické souvislosti a fakta. Nelze zastírat, že při odsunu Němců z československého pohraničí došlo k mnoha excesům a zvěrstvům, za něž se musíme stydět, ale v žádném případě nešlo o masové vyvražďování, „konečné řešení“ a pochody smrti, jak sugeruje Placák. Jen člověk, kterému nejde o nezáujatý pohled na historickou skutečnost, může zamlčovat, že nacistická Sudetoněmecká strana, která se dovolávala práva „vyznávat německý světový názor“, obdržela v roce 1935 v posledních parlamentních volbách před válkou přes patnáct procent všech odevzdaných hlasů, že ji tedy volila zdrcující většina německé populace v Československu. Nelze nevidět, že tato většina sudetských Němců se plně zapojila do válečného úsilí třetí říše. A nelze ignorovat, že další soužití Čechů a Němců v jednom státě po strašné zkušenosti německé okupace již nebylo možné.

Stejně Petr Placák zachází s údajným poválečným antisemitismem české společnosti a Komunistické strany Československa. Na konkrétních případech československých občanů židovského původu, kteří přežili válku, ať již v koncentračních táborech, či v řadách československé zahraniční armády, vrátili se domů a stali se

zнову obětí perzekuce, když se dožadovali svého majetku, dokazuje, že „židovská otázka“ v Československu se měla vyřešit teprve tím, „když Židé přestanou existovat“. Podle něj „pro Židy jako takové nebylo v komunistické představě sociálně, politicky, kulturně i etnicky homogenní společnosti místo“ (s. 107). To je úplný nesmysl – ti českoslovenští Židé, kteří se po válce skutečně stali terčem nových útoků, nebyli primárně napadáni jako Židé (i když i takové případy je nutno připustit), ale proto, že byli bohatí, že patřili k „buržoazii“ a že se dožadovali navrácení majetku, který podle tehdy rozšířeného přesvědčení měl být znárodněn. A nic na tom nemohou změnit ani odkazy na odporné útoky starého antisemity Václava Kopeckého, kterého Placák s takovým gustem cituje. Antisemitismus opravdu v Československu zavládl, ale až mnohem později, v tom skutečném „Gottwaldově Československu“ padesátých let, v době politických procesů. Že poměry v době předcházející – tedy i v letech 1945 až 1948 – byly v tomto ohledu docela odlišné, ilustruje například stížnost tehdejšího tajemníka Ústředního výboru KSČ Antonína Novotného přednesená počátkem října 1951 tajemníkovi sovětské ambasády v Praze D. K. Zvonkovovi: „V Československu doposud vládla taková praxe, že pokud se o jakoukoli práci ucházeli tři kandidáti, například Čech, Slovák a Žid, rozhodnutí vždy padlo ve prospěch toho třetího.“⁵ V době, o které Placák píše jako o epoše kvetoucího antisemitismu, se naopak v Československu školili židovští letci a vojáci, kteří pak přispěli k záchraně rodícího se izraelského státu.

Podobně by se dalo polemizovat i s dalšími autorovými tvrzeními, ať již jde o „Benešovy dekrety“ (s. 86), „lůzu oděnou do slovanského hávu“ (s. 137), či názor, že tehdy slovo „lidová“ ve skutečnosti znamenalo *fašistická*“ (s. 144). Je nesporné, že Československo z let 1945 až 1948 mělo ke skutečně demokratickému státu daleko. Je zbytečné zde opakovat všechny důvody, proč se o tomto období hovoří jako o „omezené“, „limitované“ či prostě „lidové“ demokracii. Nicméně stále zde existovaly mechanismy (byť, jak Placák pravdivě uvádí, nefungovaly zdaleka dokonale), jichž mohl občan využít, když se chtěl dovolat svých lidských a občanských práv. Sám autor – pravda ironicky a s posměškem (přesně jako komunisté) – píše o „Drtinově justici“, která se občas „rozpomenula na principy právního státu“ (s. 136). Je však nesporné, že režim Národní fronty pořád ještě poskytoval prostor pro existenci a činnost demokratických sil, které jakoukoli totalitu – fašistickou, nacistickou i komunistickou – odmítaly a snažily se v Československu vytvářet demokracii západního typu. Byly to demokratické politické strany, o jejichž existenci Petr Placák mlčí, byly to spolky a organizace, které se podařilo ubránit před infiltrací komunistů, byl to nezávislý tisk i výrazné osobnosti, které jej dělaly, jako Pavel Tigrid, Helena Koželuhová, Ferdinand Peroutka, a s nimi statisíce občanů, jejichž jména ani neznáme, jimž nebyl osud československé demokracie lhostejný a z nichž mnozí jen o pár let později skončili v komunistických věznicích a koncentračních táborech. Problém

5 VOLOKITINA, T. V. – MURAŠKO, G. P. – NAUMOV, O. V. – NOSKOVA, A. F. – CAREVSKAJA, T. V.: *Sovetskij faktor v Vostočnoj Jevrope 1944–1953*, sv. 2: 1949–1953. *Dokumenty*. Moskva, ROSSPEN 2002, s. 530 – Z deníku třetího tajemníka vyslanectví SSSR v Československu D. K. Zvonkova. Záznam besedy s tajemníkem ÚV KSČ A. Novotným, 3.10.1951.

jednoznačně spočíval v tom, že takto smýšlejících lidí bylo méně než těch, kteří sedli na lep komunistickým agitátorům, že byli hůře organizovaní, a především neměli dobré vůdce – včetně prezidenta Beneše – kteří by dokázali hrozící nebezpečí včas rozpoznat, jasně pojmenovat a zvolit odpovídající a účinné metody boje proti němu. Teprve jejich porážka v únoru 1948 otevřela dokořán dveře totalitnímu komunistickému režimu, který lze legitimně porovnávat s režimy fašistickými či s režimem nacistickým. Ale je nesporné, že Československo v letech 1945 až 1948 nebylo ani státem komunistickým, ani státem Gottwaldovým, ani státem fašistickým. Placákovu knihu, která se snaží dokázat opak, tak musím pokládat za koncepčně i argumentačně zcela pomýlenou.